

NICOLAE TITULESCU LA 1907

Doru NEAGU

Summary
NICOLAE TITULESCU IN 1907

Nicolae Titulescu (1882-1941) is the best known Roumanian diplomat in the Interwar Period. This article wants to present his first political activities.

Born in Craiova in 1882 in a enriched peasant family he inherited from his father 786.63 ha of land in the village Ungurei (community of Titulești in the Olt County). Although he became an early orphan, he made brilliant secondary and university studies in Craiova (1893-1900) and Paris (1900-1905). Returned in Roumania he became deputy professor in the University of Jassy (1905-1909) and full professor of the University of Bucharest (1909-1916).

1907 was a key year in his life.

At the beginning of this year he published the handbook *Împărțeala moștenirilor* (= The Parceling Out of the Inheritances). He pleaded against the parceling out of the land inheritances.

In March 1907 occurred the most important peasant uprising in the history of the modern Roumania. Olt was among the districts where the uprising and its suppression were very cruel. The landowners of Titulești was pillaged by more than 200 countrymen. The authorities intervened: the headman (= village magistrate) and the parish priest were dismissed and 10 peasants arrested.

On April 28, 1907 in Bucharest N. Titulescu married Ecaterina Burcă, daughter of a landowner from Titulești. His bride brings him as marriage portion of 168 hectares of land in Titulești.

In the same time he tried to launch out himself in politics with the help of the Liberal Party. That's why it was published a gazette *Țăranul* (= The Peasant). In its first two issues Titulescu tried to show him up as a defendant of the suffering peasants. He wrote that the countrymen cannot live without land. That does not mean the great landowners have to renounce their own lands but the solution was not shown. Meanwhile Titulescu resigned his candidateship. That happened because he could not get the support from the Liberal Party for the elections.

So he decided to make his honey journey in the summer of 1907 in Britain, Italy and Switzerland.

In December 1907 he published another booklet (= brochure): *Problema Responsabilității Juridice a Statului și a Comunelor cu privire la Ultimele Răscoale Țărănești* (= The Question of the Juridical Responsibility of the State and Communities Concerning the Last Peasants' Revolts). He stand up for the landowners who suffered because of the uprising and pleaded that the communities and the villagers must pay for the damages.

Rejected by the liberals N. Titulescu will become member of the Conservative Democratic Party founded in 1908.

KEY WORDS: N. Titulescu, the peasants' revolt of 1907, peasantry, Olt county, gazette *Țăranul*.

1. În cea mai mare parte a istoriei sale România a fost o țară agrară. După datele statistice publicate în 1905 exista o populație rurală de 5.319.842 locuitori care trăiau în 2.896 de comune [Doc., 1977, p. 23-25]. Suprafața totală a țării era de 13.135.300 ha din care 7.968.296 ha de teren cultivat arabil, pășuni, fânețe, livezi. Din această suprafață, 47,53

% revenea la 4.171 de mari proprietari (cu moșii de peste 100 ha) iar 41,66 % unui număr de 1.015.302 mici proprietari [N. TITULESCU, 1907-Î, p. 242]. Era firesc ca problema agrară să constituie principala problemă internă a societății românești aflată atunci într-un rapid proces de modernizare.

2. Familia Titulescu a fost la origine o familie țărănească.

2.1. Bunicul, Nae Iconomu, se născuse în a. 1800 în satul Ungurei din com. Titulești, jud. Olt. După încheierea studiilor de teologie în 1826 va fi hirotonit preot. Între 1838-1864 va fi protopop pentru plășile Șerbănești și de Mijloc. Prin 1845 este menționat ca „econom” al moșiei Titulești pe care o cumpără în 1856 contra a 115.250 de lei. La reforma agrară din 1864 Nae Iconomu este înregistrat cu 3.515 pogoane ca cel mai mare proprietar din Titulești. Moare la 30 (sau 31) aug. 1866 iar 2 ani mai târziu averea este împărțită între copiii săi: Maria (căsătorită Băluțescu) și Ion [L. Guțică, 2005-D, p. 31-32, cu detalii și bibliografie].

2.2. Ion N. Titulescu s-a născut la 29 mai 1838 la Ungurei-Olt. A făcut studii primare și secundare la Slatina (școala Ionașcu), Pitești și București. A fost cel care a impus numele familiei Titulescu¹. A devenit licențiat în drept la Paris. Întors în țară, a intrat în baroul avocaților (1868), a fost prim procuror al Tribunalului Dolj ajungând președintele Curții de Apel Craiova. A făcut politică liberală ajungând deputat (1868) și prefect de Olt (1871) apoi deputat și prefect de Dolj (1876-1879). În 1878 I.N. Titulescu este menționat ca epitrop al bisericii Ungurei din zestrea căreia a luat 45.000 de lei punând ca gaj moșia sa Beldimanca. A murit la Craiova în oct. 1883 [L. Guțică, 2005-D, p. 32-33].

2.3. Din căsătoria lui Ion N. Titulescu cu Maria Urdăreanu (nepoata pictorului Th. Aman) au rezultat 3 copii: Cornelia, Paula și Nicolae [ibid., p. 33]. Nicolae Titulescu, cel mai mic dintre copii, s-a născut la Craiova la 4/16 mart. 1882 [I.M. Oprea, 1966-N, p. 6; V. Netea, 1982-N, p. 7; G. Mihai, 1982-D, p. 14; id., 2005-N, p. 104; cf. V. Malinschi, 1985-E, p. 13]. Deși orfan de tată, copilul a primit o educație aleasă. Clasele primare le-a făcut la Institutul înființat de elvețianul Jules Javet în 1889 la Craiova [V. Malinschi, 1985-E, p. 16-18; cf. N. TITULESCU, 1982-P, p. 446]. Între 1893-1900 a fost elev al Liceului „Carol I” din Craiova [V. Netea, 1982-N, p. 7] unde s-a distins în mod deosebit [N. Andrei, 1976-A, p. 382-384; V. Malinschi, 1985-E, p. 18]. A intrat la liceu cu media 10 [V. Malinschi, 1985-E, p. 18], a avut pe toată durata studiilor rezultate remarcabile atât în activitatea școlară (medii: 9,79 în anul I, 9,94 în anul V, 9,90 în anii VI-VII [N. Andrei, 1976-A, p. 382; cf. V. Malinschi, 1985-E, p. 20] cât și extrașcolară². La absolvirea liceului, a primit pentru prima dată premiul de excelență instituit de Spiru C. Haret [I.M. Oprea, 1966-N, p. 7 (cu bibliografia primară); V. Malinschi, 1985-E, p. 20]. Prefectura jud. Dolj i-a acordat o bursă pentru a urma studiile la Facultatea de Drept din Paris [V. Netea, 1982-N, p. 7; V. Malinschi, 1985-E, p. 22], unde s-a distins de asemenea. Cu modestia-i caracteristic oltenească, N. Titulescu nota despre perioada respectivă: „*Sorti 1-er de l'Université de Paris (Faculté de Droit), deux fois lauréat de l'Université de Paris, aux concours de droit civil et de droit commercial*”³. Nu a fost o surpriză numirea sa, imediat după revenirea în țară, ca suplinitor

¹ În 1855 semna Ion N. Protopopescu („fiul protopopului”) pentru ca în 1859 să-și ia numele Titulescu probabil după numele comunei unde erau proprietățile agrare ale familiei – L. Guțică, 2005-D, p. 32; cf. V. Malinschi, 1985-E, p. 13.

² De pildă a participat ca actor amator la mai multe spectacole alături de colegi ai săi cu scopul de a obține fonduri pentru dotarea liceului și ajutorarea elevilor mai săraci – B.A.R., Ms. 3633-7 (program teatral pe mătase roză pentru ziua de 23-III-1900); *Junimea*, I, 35, 1899-XII-19, p. 3; *Curierul Craiovei*, IX, 343, 1899-XII-21, p. 3; N. Măreș, 2012-P, p. 25-26.

³ N. TITULESCU, 1982-P, p. 446. Lucrările elaborate în perioada studiilor au fost apreciate pozitiv de către profesorii săi. Titlurile acestora și aprecierile de care s-au bucurat din partea celor în drept la: V. Netea, 1982-N, p. 7-8.

la catedra de Drept Civil a Universității din Iași, unde a profesat între a. 1905-1909⁴. Din acel an devine profesor titular la Universitatea din București [N. TITULESCU, 1982-P, p. 447; E. Deleanu, 2005-A, p. 181] până, probabil, în 1916. Între 1905-1920 a funcționat și ca avocat în cadrul Baroului din București [N. TITULESCU, 1982-P, p. 447].

3.1. Nicolae Titulescu a moștenit o bună parte din averea familiei. De la tatăl său, Ion N. Titulescu, și de la mătușa sa, Maria Băluțescu (moartă fără moștenitori în 1906) [L. Guțică, 2005-D, p. 33], el a stăpînea moșia Bărbătești-Ungurei în suprafață de 786,63 ha în cătunul Ungurei, com. Titulești-Olt. Proprietățile sale erau repartizate după cum urmează: Cotorga 282,36 ha, Bărbătești-Velisar 437 ha, locul în vatra satului Ungurei 2,63 ha, pădurea Palanca 70,11 ha și o porțiune de teren pe malul râului Vedea de 1,22 ha [id., 2005-P, p. 39-41 pe bază de surse de arhivă]. Era unul dintre „micii moșieri” ai județului Olt⁵.

Gospodăria sa din Titulești cuprindea: „o casă de zid construită [de către mama sa, Maria Titulescu] în 1899, acoperită cu tablă, cu patru camere pentru proprietari”, „o casă veche acoperită cu șită cu trei camere (cea bătrânească)”, „două magazii de blăni, pe tălpi de lemn, acoperite cu stuf”, „trei pătule de gard de nuiete pe stâlpi de lemn, acoperite cu șite și coceni de porumb”, „un bordei pentru argași”, „o casă cu două camere pentru administrație”, „două grajduri de gard lipite cu pământ pentru 32 <de> boi” și „un șopron pentru unelte agricole” [L. Guțică, 2005-D, p. 33].

3.2. La Titulești se afla și proprietatea Corneliiei Nenișor, una dintre surorile lui Nicolae Titulescu care deținea moșia Bărbătești-Beldimanca în suprafață de 352,97 ha⁶. Tot în sat erau și proprietățile viitorului socru al lui Titulescu, Gheorghe Burcă [L. Guțică, 2005-P, p. 41-42].

4. 1907 a fost un an important atît în istoria modernă a Romîniei cît și în viața lui Nicolae Titulescu.

4.1. În istoria Romîniei 1907 a rămas ca un an de foc și sînge datorită răscoalei care a fost cea mai puternică mișcare socială din sud-estul Europei la începutul sec. 20. Inegala distribuție a proprietăților agrare a fost acutizată și de fărîmițarea excesivă a micii proprietăți țărănești. La aceste cauze s-au adăugat desigur și altele între care problema arendărilor (care favoriza pe marii arendași în dauna țăranilor), lipsa produselor agricole (un fenomen obișnuit la sfîrșitul iernii) etc⁷. A rezultat o izbucnire de violență care a crescut în intensitate pe măsură ce se întindea dinspre Moldova către Muntenia și Oltenia. Mișcarea a atins apogeul în marile județe agricole din sudul țării: Teleorman, Vlașca, Olt, Romanați, Dolj și Mehedinți⁸.

4.2. Cu o suprafață de 2.825 kmp și 147.419 locuitori aflați în 101 comune, jud. Olt era unul dintre județele cele mai mici ale Romîniei (deținea doar 2,15 % din suprafața totală

⁴ N. Andrei, 1976-A, p. 386; N. TITULESCU, 1982-P, p. 447. După E. Deleanu (2005-A, p. 181) N. Titulescu ar fi devenit „profesor suplinitor” la Universitatea din Iași în 1904 – ceea ce este o eroare, pentru că studiile sale au durat 5 ani – I.M. Oprea, 1966-N, p. 7. După un cunoscut al său se pare că „din toate formele de activitate ale lui Titulescu să fi fost vreuna care să-i fi plăcut mai mult decît aceea de profesor” – S. RĂDULESCU, 1966-P, p. 117.

⁵ Date comparative: L. Guțică, 2005-P, p. 43; vezi: *Anuarul județului Olt pe anul 1936*, Slatina, 1936, p. 57-58.

⁶ L. Guțică, 2005-D, p. 33. Despre raporturile variabile dintre Nicolae Titulescu și D. Christu există unele materiale la B.A.R.C., 18 / CMXCI, 10 (1-2) / CMXCII.

⁷ Erau învinuiri de incitare socialității – BIMBIREL*, *Strofe și apostrofe: Instigatorii revoltelor țărănești*, în: *Tribuna*, a. X, nr. 380, 1905-V-21, p. 1.

⁸ Decretul regal no. 1695 din 3 apr. 1907 (semnat de regele Carol și de E. Costinescu, ministrul Finanțelor) privind sprijinirea proprietarilor și arendașilor care au avut de suferit precizează că aceste județe au fost Vlașca, Teleorman, Olt, Dolj, Romanați și Mehedinți. Decretul este reprodus și în art. *Despăgubirea proprietarilor și arendașilor devastați* din ziarul conservator *Tribuna*, a. X, nr. 428, 1907-III-22, p. 3.

a țării) [G. MIHAI, 1977-R, 2, f. 29-30; *Doc.*, 1977, p. 23, 25]. Cu toate acestea el s-a aflat printre județele cele mai afectate⁹.

Răscoala pare să se fi propagat dinspre jud. Teleorman¹⁰. După cum comunica Constantin Anghel, prefectul județului, Ministerului de Interne, între 12 și 16 martie 1907 (s.v.)¹¹ tulburările cuprinseseră 22 de comune (Șerbănești de Sus și de Jos, Mihăești de Sus și de Jos, Stoicănești, Crîmpoia, Titulești, Văleni, Timpeni, Dudu, Crăciunii de Jos și de Jos, Bălțați, Birci, Dumitrești, Comani, Beciu, Viespești, Negreni, Ursoaia, Bărcănești, Teslui) [M. ROLLER & al., 1948-D, p. 577; G. MATEI, 1957-R, doc. 111, p. 150-151; *Doc.*, 1986, doc. 39, p. 324-325]. Într-o telegramă expediată prefectului de Olt la 15 mart. 1907 din Drăgănești, procurorul județean Măldărescu rezuma astfel situația:

„Rog comunicați în dată Guvernului că răscoalele din județul Olt au caracterul brigandajului și jafului, peste tot se fură și se pradă.

Țăranii nu știu ce vor, se dă foc la proprietarii răi ca și [la cei] buni” [G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 97-98 = B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 61].

Evenimentele cele mai violente au avut loc la Crîmpoia [B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 15] unde a fost ucis moșierul Ion Momiceanu și a fost agresat prefectul Manu [M. ROLLER & al., 1948-D, p. 570-572; G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 76; *Doc.*, 1986, doc. 11, p. 310-311, doc. 53, p. 331-332].

Reacția autorităților nu s-a lăsat așteptată și a fost „pe măsura violenței răscoalei, adică nemiloasă” [I. Predescu, 2007-C, p. 7]. Satele Vulturești, Vilcele, Radomirești, Crăciunii de Jos, Megești, Drăgoești, Urși, Paroși, Pestrea au fost bombardate înregistrându-se 48 morți și 18 răniți [*Doc.*, 1986, doc. 85, p. 351]. Nu au scăpat bombardamentelor nici satele Văleni, Crîmpoia și Șerbănești. Au fost înregistrați oficial 77 de morți și 29 de răniți în 16 localități ale județului¹². Au fost arestați agresorii prefectului Manu și ucigașii moșierului Momiceanu, trei dintre ei – care au încercat să fugă de sub escortă în timp ce erau transportați spre Drăgănești – fiind executați [*Doc.*, 1986, doc. 53, p. 331-332]. Au fost operate numeroase arestări¹³. După unele date numărul arestaților implicați în evenimente și aflați în penitenciarul din Slatina era de 219 [V. ION, 1949-D, p. 173; G. MATEI, 1957-R, doc. 120, p. 158]. Un număr de 203 săteni aflați în penitenciar solicitau începutul lunii mai 1907 să fie eliberați provizoriu pentru muncile agricole¹⁴. Cererea acestora este înaintată Ministerului Justiției de către directorul Penitenciarului, J. Jugurean care vorbește despre 300 de arestați [M. ROLLER & al., 1948-D, p. 594].

Printre cei implicați s-au aflat primari (Crîmpoia, Sîmburești, Titulești, Topana) iar pentru unele comune (Crîmpoia și Topana) s-a dispus dizolvarea întregului consiliu comunal

⁹ Detalii: M. ROLLER, 1948-D, p. 567-594; *Doc.*, 1986, p. 32-36; I. Ilincioiu & al., 1991-G, p. 138-142. Cea mai cuprinzătoare culegere de documente privind răscoala în fostele jud. Olt și Romanai la: G. MIHAI, 1977-R, 1-2 (o mare parte folosite necritic de B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 12-32, 57-124).

¹⁰ M. ROLLER & al., 1948-D, p. 570; G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 97-98 = B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 61. Încă din 7/20 mart. autoritățile semnalau că începuseră să circule prin broșuri și manifeste „de natură a turbura spiritele populațiunii rurale, lucru dăunător ordinii publice” – G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 42 = B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 12.

¹¹ După unii autori (B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 10), „răscoala a avut o desfășurare scurtă dar violentă, de 3 zile (13-15 martie)”.

¹² B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 23 indică 74 (calcul greșit preluat după tabelul publicat în: *Doc.*, 1986, doc. 62, p. 336). Cifrele însumate (pe localități) dau 77 de morți. Numele celor 77 de victime la: G. MIHAI, 1977-R, 2, f. 377-380, 382-384. Prefectul de atunci al județului, C. ANGHEL (1912-A, p. 60) indică 79 de morți (probabil luând în calcul și pe proprietarii uciși de țărani).

¹³ La 19 mart. 1907 erau închiși peste 70 de participanți: 25 din Cucuieți, 12 din Dumitrești, cîte 9 din Timpeni și Bălțați, cîte 2 din Comani, Floru și Turia și cîte 1 din Potcoava, Poboru, Șerbănești de Jos, Profa, Titulești și Crîmpoia – *Doc.*, 1986, doc. 54, p. 332; B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 22.

¹⁴ V. ION, 1949-D, p. 170-173. O cerere din 30 apr. 1907 a 300 de răsculați (din păcate nu sunt citate toate numele semnatarilor) la: G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 242-245 = B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 102-105.

acuzat de a fi luat parte la răscoală [detalii cu bibliografie: *Doc.*, 1986, doc. 57, p. 34, 333-334, doc. 61, p. 34, 335, doc. 72, p. 35, 343, doc. 77, p. 35, 345-346]. Nu au lipsit preoții – în comunele Teslui și Titulești¹⁵ – și învățătorii: au fost dați în judecată 4 dintre aceștia din com. Șerbăneștii de Jos, Dejești, Crimpoia și Topana [M. ROLLER & al., 1948-D, p. 895-896; G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 220-221 = B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 95; G. MIHAI & B. GEAUCĂ, 1998-I, doc. 230, p. 207].

4.3. Nici satul Titulești n-a scăpat de răscoală. Prin adresa nr. 208 din 14/27 mart. 1907 înaintată Prefecturii Olt, primarul satului, Oprea Stancu Badea, prezenta desfășurarea evenimentelor. În seara zilei de 12/25 mart. 1907, peste 200 de „*revoluționari din Ghimpeșeni-Teleorman, izbucnind* în această comună, în unire*” cu locuitorii comunei „*au devastat prin incendiu: case, magazine, pătule și altele*” aparținând proprietarilor: Gheorghe Burcă, Maria Băluțescu, Tache Ungurelu și col. Gheorghe Christu, „*spărgînd și jefuind și casa lui Aristide Dimitriu*”. În urma ordinelor date, „*revoluționarii*” s-au retras¹⁶. Lucrurile nu erau atât de simple de vreme ce prin adresa nr. 1591 din 2/15 apr. 1907 înaintată Ministerului de Interne, Constantin Anghel, prefectul județului, solicita revocarea din funcție a primarului Oprea Stancu Badea pentru că „*a luat parte indirectă la revoltă*”, cerere acceptată de către minister prin decizia nr. 8538 din 4 (17) apr. 1907 [*Doc.*, 1986, doc. 72, p. 343; B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 25]. Printre cei 300 de țărani din Olt arestați și trimiși în judecată prin ordonanța nr. 34 din 7 mai 1907 a Parchetului Olt se numărau și 10 săteni din Titulești¹⁷. A fost de asemenea arestat și dat în judecată și preotul comunei, Carp Popescu [M. ROLLER & al., 1948-D, p. 896]. După cum comunica însă Episcopia Argeșului în nota sa din 4 iul. 1907 adresată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice Carp Popescu, paroh în Titulești „*după cum ne comunică P.C. Protoereu respectiv, va fi achitat deoarece asupra-i nu există nici un indiciu de urmărire*” [V. ION, 1949-D, p. 376-377; cf. I. Rămureanu, 1977, p. 41].

4.4. Se discută dacă proprietățile fam. Titulescu au fost afectate de evenimente. Există opinii după care: „*Proprietățile lui Nicolae Titulescu din satele Titulești și Ungurei nu au avut de suferit din partea răsculașilor*” [G. Mihai, 2005-N, p. 104]. O astfel de afirmație nu are însă suport documentar. Am văzut deja că au fost afectate toate proprietățile lui Gheorghe Burcă (viitorul socru al lui Titulescu), Mariei Băluțescu (mătușa lui Titulescu, decedată, și a cărei avere îi revenise nepotului), Dumitru Christu (cumnatul lui Titulescu). Înșuși Nicolae Titulescu avea să scrie într-o lucrare publicată la scurtă vreme de la producerea evenimentelor că „*din nefericire, ne prenumărăm și noi printre victimele răscoalei țărănești (la moșia noastră Titulești, din jud. Olt)*” [N. TITULESCU, 1907-P, p. 7].

5. Anul 1907 începuse sub auspicii favorabile pentru tânărul Titulescu. Chiar în luna ianuarie¹⁸ îi apăruse, se pare, o carte, *Împărșeala moștenirilor* care constituia „*desvoltarea unei părți a cursului profesat [...] la Universitatea din Iași, în calitate de suplinitor la catedra de drept civil a D-lui Dimitrie Alexandresco*”¹⁹. În context, N. Titulescu se referă în

¹⁵ I. Rămureanu, 1977, p. 41 (cu bibliografia veche). Sursele de arhivă îl indică și pe preotul din Șerbăneștii de Jos – G. MIHAI, 1977-R, 2, f. 100, 285-286.

¹⁶ *Doc.*, 1986, doc. 15, p. 312; G. MIHAI, 1977-R, 1, f. 77 cf. B. PREDESCU, & al., 2007-F, p. 15 (citare eronată). Sătenii care au devastat casele (pînă la temelie) și avutul lui Gheorghe Burcă ar fi provenit din com. Ghimpeșeni (Teleorman), Văleni și Titulești (Olt) – G. Mihai, 1982-D, p. 16.

¹⁷ *Doc.*, 1986, doc. 86, p. 352-362; B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 26-32 (fără indiarea sursei documentare). Aceștia erau: Călin G. Costea, Gheorghe Moraru, Barbu Anton, Costea*, Cirstea I. Moale, Constantin Gîrțoman, Liță G. Cîrciumariu, Naie Lungu, Nicolae Mladin Tiutiu, Ilie Rădulică și Ionică Mărgărit – B. PREDESCU & al., 2007-F, p. 26.

¹⁸ Pe pagina de titlu a exemplarului aflat la Biblioteca Academiei Române (II 5565) stă scris cu cerneală neagră: „23. I. 1907”.

¹⁹ N. TITULESCU, 1907-Î, p. III. „*Domnului Dimitrie Alexandresco*” îi este de altfel dedicată și cartea – *ibid.*, p. 1.

cursul său și la problema agrară. El evidențiază „starea economică precară a păturii țărănești, insuficiența ei culturală (aș putea zice: inexistența ei din acest punct de vedere), nevoia de protecție ce ea inspiră prin facilitatea cu care poate fi speculată” dar și „interesul politic care cere desvoltarea paralelă a tuturor claselor sociale” deci inclusiv a țărănimii [N. TITULESCU, 1907-Î, p. 263] apăsată de povara învoielilor agricole [ibid., p. 264]. Adresându-se contemporanilor, el scrie că „nu trebuie să uităm că majoritatea imensă a proprietarilor noștri sunt mici proprietari față de cari legea succesorală actuală e ruina și față de cari n'am face niciodată destule eforturi pentru a le păstra pământurile dobândite. E vorba de clasa țărănească, în special de împrăștierea dela <18>64” [ibid., p. 241-242]. Statisticile din 1905 citate de Titulescu arată că 1.015.302 mici proprietari stăpîneau 3.319.695 ha²⁰. Autorul pleda pentru „necesitatea revizuirii regimului nostru succesoral întru cât se atinge proprietatea rurală: credem că e de interes general a se introduce și la noi instituțiunea «bunurilor de familie» așa cum e practică pe o scară largă în țările străine” [ibid., p. 261] „întrucât noi vedem aci condiția ce trebuie îndeplinită pentru ca reforma propusă să nu se anuleze prin ea însăși” [ibid., p. 265]. În viziunea lui Titulescu era necesară impunerea ideii „bunului de familie” adică pământul să se transmită unui singur moștenitor pentru a se împiedica fragmentarea și mai accentuată a loturilor țărănești [ibid., p. 271]. Dacă într-o familie ar fi fost 4 copii, ar trebui cu pământul să rămînă unuia singur care să răscumpere partea care s-ar fi cuvenit celorlalți frați. Cu banii primiți, aceștia din urmă ar fi putut fie să se angajeze în industrie, asigurînd recrutarea „unei clase uvriere”, fie să-și deschidă o afacere proprie (mai ales în domeniul comercial), cu sprijinul unor bănci sătești ce vor trebui înființate în acest scop” [ibid., p. 272; cf. V. Malinschi, 1985-E, p. 84-85].

6. La 28 apr. 1907 Nicolae Titulescu – atunci în vîrstă de 25 de ani – se căsătorește în București cu Ecaterina Burcă, în vîrstă de 24 de ani. Născută la Turnu Măgurele, aceasta era fiica lui Gheorghe C. Burcă, care dispunea o importantă moșie la Titulești. Martori la căsătorie au fost avocatul Alexandru I. Suci, în vîrstă de 28 de ani, – din partea mirelui – și col. Basile* Badulescu*, în vîrstă de 58 de ani – din partea miresei. Ceremonia a fost oficiată de ofițerul stării civile Ion G. Gaiță²¹. Nici un tînăr de condiție bună nu s-ar fi căsătorit în absența unei dote consistente din partea miresei. Încă din 7 apr. 1907 era transcris la Secția Notariat al Tribunalului Ilfov actul dotal prin care George* C. Burcă îi dă fiicei sale o dotă în valoare de 100.000 de lei cu ocazia căsătoriei. Zestrea includea un trusou (rufărie și rochii) în valoare de 10.000 de lei și moșia Codru din com. Titulești în suprafață de „cel puțin 337 de pogoane [i.e. 168 ha] evaluate la 90.000 lei”. Această moșie se învecina în nord cu moșia Vărtoși a dr. Leonte [Anastasiu], la sud cu valea Strâmbii și cu moșiile Corbeanu și Take Mugurelu, la est cu valea Strâmbii și la vest cu moșia Peia și cu Moriceni. Moșia se constituise atît din moștenirea lăsată de tatăl lui G. Burcă (210 pogoane) cît și prin mai multe cumpărări din a. 1890 (67 de pogoane de la Zoe Anghel Tinovici și 40 de pogoane de la Nae Rădulescu) și a. 1894 (20 de pogoane cumpărate de la Marin Voicu Anton) [B.A.R., Ms. 3633-3].

7. 1907 este și anul cînd Titulescu încearcă să se lanseze în politică. Împrejurările nu sunt prea clare. A fost publicată o gazetă – care ar fi trebuit să apară bisăptămînal – intitulată sugestiv *Țăranul* din care Biblioteca Academiei Romîne păstrează trei numere²². Majoritatea

²⁰ Ibid., p. 244. Rezultă o medie de 3,26 ha pentru fiecare proprietar în condițiile în care minimul de subzistență era calculat la 5 ha. De reținut că acest număr de proprietari îi include pe toți cei ce dispuneau de mai puțin de 100 ha.

²¹ Certificatul de căsătorie cu nr. 943 / 1907 înregistrat în registrul de căsătorii al Tribunalului Ilfov, secția I se află în copie manuscrisă la B.A.R., Ms. 3633-2.

²² R. Deutsch, 1967, p. 77; G. & N. Răduică, 1995-D, p. 424, nr. 6795. Doar I.S. Desa (2005-N, p. 185) susține despre această „foaie modestă” că „se știe că au apărut șapte numere” din care se păstrează însă doar 3.

cercetătorilor susțin că publicația avea ca scop încercarea lui Titulescu de a se angaja în viața politică [V. Malinschi, 1985-E, p. 86; I.S. Desa, 2005-N, p. 185].

7.1. Gazeta *Țăranul* [B.A.R., P. IV. 43347] subintitulată „organ național liberal” cuprindea cite 4 pagini format mare. Era tipărită la Craiova la Tipo-Litografia Națională Ralian & Ignat Samitca. Redacția era la Craiova, str. Smîrdan 18, adică adresa casei din Craiova a lui Nicolae Titulescu. Cu toate acestea „girant responsabil” al ziarului era Anastasie Stoiculescu, „un tânăr licențiat în drept” [*Țăranul*, 3, 1907-V-20, p. 3].

7.2. Primul număr al publicației, apărut la 4 mai 1907, pare să fie într-adevăr destinat promovării lui Nicolae Titulescu. El se deschide cu un articol substanțial intitulat *Către Sătenii Doljeni* [ibid., 1, 1907-V-4, p. 1-2] care poartă nu mai puțin de 10 semnături (Mircea Christian, Dimitrie Vasiliu, Tudor, Patrașcu*, Tudor Trifănescu, Tănase Ulmeanu, Constantin Spiridon Dumitru, Tudor Radu Iacov, Alexandru Ion Popa, Ion Niță Vava, Constantin Niță Vava, Alexandru Stancu Popa și Crăciun Nicolae I. Popa [ibid., p. 2]). Articolul prezintă impactul pe care l-a avut răscoala asupra clasei politice nevoită acum să-și întoarcă fața și către clasa cea mai numeroasă a societății: „*Împrejurările grele, prin cari a trecut de curând țara noastră, au dovedit cu prisosință greșeala ce au făcut cărmuitorii ei de a nu socoti ca factori ai vieții noastre sociale de cât pe orășeni și de a da uitării pătura cea mai însemnată a populațiunii noastre, atât ca număr cât și ca putere de muncă, clasa țărănească. Și învățătura trasă a fost atât de strașnică, în cât dacă eri* se găseau câți-va cari să ridice glasul pentru țăran, azi nu e om cu puțină știință de carte, care să nu se declare apărător înfocat și înduioșat al sătenilor noștri!*” Autorii continuă: „*Răscoalele țărănești au avut netăgăduit ca urmare, între multe altele, întocmirea unor apărători de ocazie, fățarnici, ne sinceri, ai clasei țărănești. S'a văzut de mulți, cari nu caută de cât satisfacerea ambițiunilor lor personale, momentul cel mai favorabil pentru a trage cât mai mare folos din împrejurările de față. S'a simțit de acești filantropi că azi când pătura țărănească e chemată la viață, de la dânsa poși mai lezne ca de la ori cine <obține> puterea de cari ei au nevoie* pentru a-și îndestula trebuințele lor personale!*” Urmarea a fost apariția de „*manifeste, jurnale, apeluri călduroase la țărani de la cine nu te aștepți!*”. În consecință se simțea nevoia unor oameni noi legați de clasa țărănească. Unul dintre aceștia era – în opinia autorilor – Nicolae Titulescu:

„*Nicolae Titulescu e băștinaș din Craiova, unde își are întreaga familie și numeroși prieteni. El e fiul mult regretatului Ion Titulescu, fost prefect al județului Dolj, în timpurile cele mai grele pentru țară și mai ales pentru județul nostru, în timpul războiului dela 1877, și a fost prim-președinte al Curții de Apel din Craiova, precum și de nenumărate ori deputat sub neuitatul Ion Brătianu. Cei ce au cunoscut pe Ion Titulescu își fac o plăcere a vedea cum fiul său, candidatul nostru, Nicolae Titulescu, i-a moștenit toate calitățile. În adevăr, Nicolae Titulescu și-a făcut studiile primare și liceale în Craiova, unde a lăsat o amintire neștearsă atât în inima profesorilor săi, cât și în a colegilor săi, fii de țărani Doljeni, cari toți îl cunosc și îl iubesc. După ce și-a terminat liceul cu cea mai mare distincțiune școlară: premiul de onoare, înființat pentru prima dată de dl. Ministru Spiru Haret în 1899, Nicolae Titulescu a plecat la Paris unde a făcut cu un succes deosebit studiile sale juridice, fiind clasificat întâiul pe întreaga facultate din Paris, după cum se poate lezne vedea răsfoind Cartea de aur a facultății din Paris, pe anul 1903. Tot în acest an Nicolae Titulescu obține și premiul Ernest Beaumont, la un concurs cu studenții francezi, ceea-ce îl îndrituiește a se intitula și laureat al facultății de drept din Paris. Întors în țară Nicolae Titulescu e imediat numit profesor suplinitor la Universitatea din Iași, la catedra celui mai mare autor de drept român, profesorul Dimitrie Alexandrescu. La Universitate prin cursurile ce făcea, prin felul cum știa să se poarte cu studenții, Nicolae Titulescu știu să-și atragă simpatia tuturor, după cum lezne se poate informa ori-cine întrebând pe cei în măsură a-l fi cunoscut la Iași. Odată cu cursurile dela Universitate, Nicolae Titulescu se ocupă cu scrieri de drept și cu*

avocatura. Ca avocat s'a distins printr'un frumos talent oratoric și prin multă judecată. Dar ceea-ce îi face și mai mult fala e că n'a luat niciodată vreun proces pe care să nu-l știe drept*, și că a pledat întotdeauna gratuit* pentru țărani cari veneau la el!²³.

Un astfel de om dăduse și alte dovezi de simpatie pentru țărani: „cu ocazia răscoalelor țărănești, moșia lui Nicolae Titulescu din județul Olt, anume Tituleștii a fost prădată de țărani străini, cu toate că țărani de pe moșie i-au apărut conacul cu toată dragostea ce avea pentru proprietar. Ei bine, cel dintâi care a cerut ertarea* prădătorilor, a fost Nicolae Titulescu!” [Către Sătenii Doljeni, în: Țăranul, 1, 1, 1907-V-4, p. 2]. Și dragostea sa față de țărani a mers chiar mai departe „în cât într'o carte în care era vorba de chestii de drept, de **Împărțeala moștenirilor** el a găsit cu cale să vorbească de țărani și de nevoile lor și **aceasta cu mult înainte de a fi vorba de răscoală sau de alegeri!**” [Țăranul, 1, 1907-V-4, p. 1-2].

În acest prim număr Nicolae Titulescu semna apelul *Iubiți săteni* [ibid., p. 2 reluat în: N. TITULESCU, 1967-D, p. 78-79]. În fața potențialului său electorat de la colegiul al III-lea, țărani, Titulescu considera că „cele patru puncte cardinale ale chestiunii țărănești în măsura în care această chestiune trebuie discutată direct cu țărani interesați” erau: „Care e mijlocul prin care plugarul poate, muncind, să dobândească în chip ușor pământul necesar traiului său; care e mijlocul prin care pământul dobândit să n-ajungă a se împărți pină în mici fărime care nu mai pot fi arate cu plugul; care e mijlocul prin care pământul dobândit să-i rămâie cu adevărat pe vecie, să nu-i poată fi ridicat de exploatare?” Acestea ridicau și alte probleme precum: „înlesnirea sătenilor de a lua moșii în arendă”, încheierea învoielilor agricole astfel încât „proprietarul să-și ia dreptul său, dar după care și țăranul să-și vadă sporul muncii”, problema vitelor pentru lucrarea pământului. Pe lângă aceste probleme „cardinale” erau și cele privind regimul sanitar și regimul cultural (școala și biserica). De aceea se adresa preoților, învățătorilor și sătenilor să-i scrie pentru ca „gazeta de față” să devină „ecoul intereselor țărănimii ale țării și în special ale Doljului”. Și, firește, urma și un tertip avocățesc: „declar a mă pune cu desăvîrșire la dispozițiunea tuturor țărănilor nevoiași, ajutîndu-i pe cît voi putea la toate păsurile lor, și mai ales în procesele ce pot avea la Craiova, dîndu-le serviciile mele în chip cu totul gratuit”.

Programul ziarului era exprimat în articolul din pagina a doua* *De ce apărem*. Sub impresia mișcărilor din 1907, ziarul pleda pentru acordarea dreptului de vot țărănilor: „Țăranul român trebuie luminat, să-i facem și lui o educație politică, astfel și el avînd dreptul de vot să-și dea seamă singur, fără să fie influențat de nici un curent și de nici o persoană, de alesul său care odată în parlament <ă> poată să spuie reprezentanților țării de păsurile și nevoile lui”. În acest sens trebuia să se întreprindă o acțiune de luminare a țăranului prin școală, o educație politică pentru a-l pregăti pentru viața politică. Era subliniat dreptul la proprietate al țăranului fără a afecta însă dreptul sacru al proprietății celorlalți.

Aceste măsuri în favoarea țărănilor urmau să fie opera partidului liberal care „are astăzi conducerea țării, <și> e însuflețit de cele mai calde sentimente pentru țăran și suntem siguri că d'astădată se va face ceva și pentru țăranul român”. Guvernanții trebuiau să se îngrijească de îmbunătățirea situației sale materiale dar mai ales spirituale prin: școală, conferințe, teatru, educație politică pentru a-l pregăti pentru votul universal [Țăranul, 1, 1907-V-4, p. 3].

Și pentru acest program – în care se recunoaște influența grupării poporaniste de la Iași condusă de Constantin Stere – urma să lupte guvernul liberal care „s'a achitat atât de demn de greaua misiune, care și-o asumase, de a aduce liniștea în țară”. Acest guvern,

²³ *Către Sătenii Doljeni**, în: Țăranul, 1, 1907-V-4, p. 1. Idei similare au exprimat și istoricii actuali: A. Deac, 1967, p. 13; I.S. Desa, 2005-N, p. 185; cf. V. Malinschi, 1985-E, p. 91. După unele opinii – ce trebuie considerate cu rezerve – datorită intervenției lui Nicolae Titulescu, celor 300 de arestați aflați la Penitenciarul din Slatina li s-ar fi dat drumul acasă – G. Mihai, 1982-D, p. 16.

„chintesența inteligenței partidului liberal”, a hotărât să aducă în prim plan tineri „cari au dovedit că posedă aptitudini fericite pentru viața politică”. Între aceștia figura și Nicolae Titulescu, „mândria baroului de avocați din București”, „agreat de la centru” și care urma să candideze la colegiul III de Dolj. Gazeta scria că: „Guvernul liberal și-n special domnul ministru de interne Ionel Brătianu, care a avut ocazia să-l aprecieze personal a făcut o achizițiune perfectă în persoana d-lui Titulescu și suntem convinși că reușita în alegeri fiind absolut asigurată, d-sa va fi unul din parlamentarii cei mai capabili, care va aduce o soluție fericită în chestia țărănească” [Candidații guvernului, *ibid.*, p. 3].

7.3. Lansarea lui Nicolae Titulescu în campania electorală a fost salutată de publicații liberale precum *Curierul Olteniei* din 30 apr. 1907 [V. Malinschi, 1985-E, p. 86]. Ziarul *Tribuna* al Clubului conservator craiovean considera la rîndul său că: „Toți candidații independenți au hotărât să apară gazete în scop de a-și susține candidaturile. Așa d-l Titulescu scoate **Țăranul** [...]” [Informațiuni. O ploaie de gazete, în *Tribuna*, XL, 432, 1907-V-6, p. 3 citat de V. Malinschi, 1985-E, p. 86].

7.4. Al doilea număr al *Țăranului* apare miercuri, 9 mai 1907. Principalul articol era intitulat *Țăranul și pămîntul și purta semnătura lui Nicolae Titulescu* [*Țăranul*, 2, 1907-V-9, p. 1-2 republicat în N. TITULESCU, 1967-D, p. 80-82]. Autorul sublinia importanța pe care o are țăranul în viața societății și pămîntul în viața țăranului: „Cine trebuie să posede prin excelență pămîntul unei țări? Acei care nu pot trăi decît muncind pămîntul și care își fac o profesiune de a-l munci și pentru ceilalți membri ai societății ocupați cu industria, comerțul și profesiunile liberale. Acești posesori îndreptățiți ai pămîntului național trebuie să fie prin excelență țărani.

Fără pămînt țăranul moare, căci n-are cum trăi altfel în întocmirea societății de azi. Cum pămîntul, clasa țărănească trăiește, se dezvoltă, ba ajută la îmbogățirea țării, procurînd celor ce nu se pot ocupa pe agricultură cele trebuincioase vieții.

A asigura raportul necesare care trebuie să existe între țăran și pămînt e dar o preocupare capitală de cel mai înalt interes politic” [N. TITULESCU, 1967-D, p. 80].

Titulescu delimitează trei categorii de țărani. În prima categorie sunt cei fără pămînt, muncitorii agricoli. În cea de-a doua se află împrumietărișii din 1864, însurățelii care au primit pămînt în 1879 și cei care au putut cumpăra pămînt de la stat sau particulari. A treia categorie îi include pe răzeși și moșneni [*ibid.*, p. 81], mici posesori de pămînt încă înaintea reformei lui A.I. Cuza. La începutul secolului trecut, populația rurală era alcătuită din 82-83 % agricultori, 2 % străini* și 15 % locuitori ce nu practicau agricultura. Recensămîntul fiscal din 1905 evidențiasse o discrepanță între cei 4.171 mari proprietari (cu peste 100 ha) care dispuneau de 3.787.192 ha, adică 47,53 % din pămîntul arabil și 1.015.302 mici proprietari care aveau împreună doar 3.319.695 ha, adică 41,66 % [*ibid.*, p. 83]. Și autorul concluziona: „Aceasta nu înseamnă că cei care au pămînt îndestulător să fie fără multă vorbă obligați a-l da celor lipsiți! Sintem mai respectuoși ca oricine de drepturile fiecăruia: cifrele de mai sus n-au alt scop decît de a arăta cît de urgent e să se găsească mijlocul ca, neajungînd pe nimeni, să ușurăm pe cei care au nevoie să fie ajutați în lupta pentru trai!” Dar rezolvarea este lăsată pentru un articol viitor [*ibid.*, p. 84] (ce nu va mai apărea).

Față de opiniile care s-au exprimat de către contemporani și de către urmași cum că ziarul *Țăranul* ar fi fost pus în slujba campaniei electorale a lui Nicolae Titulescu în același număr la rubrica *Informațiuni* [*Țăranul*, 2, 1907-V-9, p. 3] se putea citi: „Aducem la cunoștința publică, că d-l Nicolae Titulescu nu e de cît autorul articolelor iscălite de d-sa. Celelalte articole publicate de această gazetă se datoresc membrilor comitetului care prezidă la aparițiunea **Țăranului**”. Și la aceeași rubrică se însera și o notiță în care se preciza: „D-l Nicolae Titulescu, candidat al Colegiului al III-lea de Dolj, va pleca prin județ, pentru a se pune în contact direct cu alegătorii săi. Mai mulți delegați ai țărănimii sosiți în Craiova, au promis d-lui Nicolae Titulescu tot concursul, și l’au rugat să viziteze în

persoană comunele din Dolj, pentru a se convinge de simpatiile de cari se bucură printre țărani” [Informațiuni, în *Țăranul*, 2, 1907-V-9, p. 3].

7.5. Numărul al treilea – ultimul care se păstrează la Biblioteca Academiei – este datat 20 mai 1907. În articolul intitulat *Reprezentanții țărănimii* [*Țăranul*, 3, 1907-V-20, p. 2] se făcea apel la cei ce urmau să fie reprezentanții țărănilor în colegiul al III-lea să fie „*absolut conștienți de misiunea pe cari și-au asumat-o și să caute prin toate mijloacele permise ca cuvântul lor dat țăranilor, să fie ascultat în parlament și să dovedească ast-fel că sunt tovaroși* și apărători sinceri ai acolora care i-au trimis printre legiuitorii țarei ca să le apere interesele. Țărănimea a suferit și suferă prea mult ca să fie iar înșelată și e vremea acum să se aducă o ușurare în soartă acestei clase oropsite atâta mari* de vremuri. Deputații colegiului al III-lea trebuie să fie cu ochii deschiși și să nu uite pe acei care i-au trimis ca revendicatori ai drepturilor lor*”. Un alt articol făcea apel la o împăcare între liberali și conservatori: „*Partidul național liberal pentru a putea aduce o soluție fericită în toate chestiunile <pe> care și le-a propus a le da ființă, a hotărât accesul în parlament <al> celor mai de valoare membrii* ai partidului conservator, astfel ca la desbaterea proiectelor de lege, care vor avea loc în viitoarea sesiune parlamentară și cari vor fi de o importanță capitală, să poată să ia parte și să le discute toți oamenii politici ai țarei*”²⁴. Despre Nicolae Titulescu ziarul nu mai suflă nici un cuvânt. Ce se întâmplase oare între timp?

8. Ziarul conservator *Tribuna* din Craiova nota cu malițiozitate încă din 6 mai 1907 (imediat după apariția primului număr din *Țăranul*):

„*Tânărul avocat Nicolae Titulescu, apreciat la centru de partidul liberal, și în special de d-l Ionel Brătianu, nu a reușit să poată fi acceptat de fanarioșii din capul partidului liberal din Dolj.*

D-l Titulescu ar fi fost o figură simpatică în lista candidaților liberali, așa că nereușita d-sale de a figura printre dâșșii nu ne surprinde” [Informațiuni, în *Tribuna*, XI, 1907, nr. 432, p. 3 citat de V. Malischi, 1985-E, p. 87].

Unii autori s-au mărginit să vorbească despre faptul că Titulescu nu a putut obține victoria datorită imposibilității de a desfășura o largă propagandă electorală precum și lipsei de experiență în luptele politice [R. Deutsch, 1967, p. 77]. Acestea sunt considerații prea generale. Mai credibilă pare opinia după care „*el a renunțat să candideze de vreme ce n-a luat parte în ultimul moment nici la ședința în care se desemnau delegații țăranilor care urmau să exercite dreptul de vot*” [V. Malinschi, 1985-E, p. 87]. În privința aceasta putem avansa două presupuneri. Prima ar fi că, așa cum se afirma în epocă, propunerea pentru candidatură ar fi venit din partea lui Ionel Brătianu însuși, deși Titulescu nu pare să fi fost membru al Partidului Liberal. Cea de-a doua ar fi că însuși Titulescu și-a fabricat o susținere din partea centrului pentru a obține adeziunea frunțașilor liberali doljeni [cf. N. Andrei, 1976-A, p. 386-387]. Din datele existente ar rezulta că Nicolae Titulescu ar fi decis să publice gazeta *Țăranul* în momentul în care a văzut că nu are susținerea liberalilor doljeni²⁵. Oricum ar fi fost, se pare că el nu a găsit sprijin la liberalii din județ și a trebuit să renunțe la candidatură chiar înainte de alegeri.

²⁴ *Minoritatea în parlament*, în: *Țăranul*, 3, 1907-V-20, p. 2. Și ziarul însuși părea să se conformeze acestui comandament inserind o notă neutră despre o întrunire conservatoare ce urma să aibă loc la Craiova cu participarea lui Take Ionescu și a prințului Barbu Știrbey – *Informațiuni*, *ibid.*, p. 3.

²⁵ Cu toate acestea *Țăranul* s-a intitulat pînă la sfîrșit „*organ național liberal*”. Ziarul Clubului conservator din Craiova continua să-i tachineze pe mai marii liberalilor din județ care nu prea țineau cont de conducerea liberală. Printre oamenii politici craioveni circula o întrebare căreia opoziția ținea să-i dea glas: „*Ce s'a hotărât cu candidatura d-lui N. Titulescu, candidatul d-lui Ionel Brătianu?*” – *Tribuna*, a. XI, nr. 433, 1907-V-10, p. 3.

9. Titulescu avea o altă prioritate: luna de miere. La 26 mai 1907, pe când se afla la Slatina, solicita prefectului de Olt „*a-i elibera un pașaport, atît mie cît și nevastei mele, Caterina, născută Burcă în 1885 în satul Titulesți*”²⁶. Și toată vara tinerii căsătoriți s-au bucurat de o îndelungată călătorie care i-a purtat prin Londra, Landeck, Trafoi, Como, Misurina, Milano, Brienz, Mürren, Eismeer, Thun, Lugano²⁷ ș.a. locuri. Titulescu se va fi întors însă în toamnă în țară pentru că nu se va încheia anul și va lua din nou poziție în problema țărănească.

10. Este vorba despre publicarea unei broșuri despre *Problema Responsabilității Juridice a Statului și a Comunelor cu privire la Ultimele răscoale țărănești*. Această luare de poziție a fost considerată de istoriografia marxistă drept „*o gravă eroare*” prin luarea apărării moșierilor care avuseseră de suferit [V. Malinschi, 1985-E, p. 87]. Broșura lui Titulescu se dorea a fi „*un simplu memoriu de drept, cât se poate de impersonal* în chestiunea despăgubirilor, pentru ca să servească ca un fel de consultațiune de avocat oricărui interesat*” [N. TITULESCU, 1907-P, p. 7] întrucît: „*Marii proprietari, victimele vandalismului țărănesc*, sunt prea crunt loviți pentru a se putea gândi la altceva decît la paguba încercată și la chipul cum s'ar putea îndreptă. Iar tânguiriile lor sunt prea drepte, și cei dela cari pornesc sunt factori prea importanți în organizarea noastră socială pentru ca guvernul să nu se oprească la chestiunea aceasta prejudicială, înainte de a începe realizarea programului ce și-a propus*” [ibid., p. 5]. Analizînd problema, el realizează că țărani ca indivizi n-ar putea să facă față unor asemenea despăgubiri [V. Malinschi, 1985-E, p. 87]: „*am susținut întotdeauna că interesul social trebuie să precumpănească în resolvirea conflictelor juridice, deși, o repetăm, în împrejurările de față, dauna nu provine dintr'un viciu al legii dar din lipsa de mijloace a vinovaților*” [N. TITULESCU, 1907-P, p. 55]. De aceea propune trei ipoteze de plată: statul, pentru că el încasează impozitele, guvernul, pentru că el reprezintă puterea executivă, sau comunele care au o responsabilitate subsidiară, putînd fi făcute „*vinovate de faptele săvârșite pe teritoriul lor de locuitori sau de alții*” [ibid., p. 8]. Cum aceste despăgubiri nu pot fi plătite – crede Titulescu – nici de către stat²⁸, nici de către guvern [ibid., p. 40-41], „*e cert că se impune o responsabilitate subsidiară, care, după noi, nu poate fi decît a comunelor*” pentru că „*dezastrul a fost provocat de colectivități răzvrătite*” [ibid., p. 42]. Proprietarii s-au plîns de existența mai multor situații: distrugerii comise de sătenii de pe propriile moșii, distrugerii comise de cei veniți din alte sate asociați cu localnicii, obligarea (sub amenințare) a unor săteni de a se asocia jafului comis de bande venite din alte comune, și chiar, încercarea unor săteni localnici de a se opune jafului dar care au fost înfrînți de noii veniți. Aceste situații indicau faptul că „*responsabilitatea comunelor nu poate fi identică în toate aceste cazuri*” [ibid., p. 43]. Titulescu scrie că „*e cert că atunci când devastările de pe o moșie sunt chiar opera satului, nu numai că făcătorii de*

²⁶ G. Mihai, 1982-D, p. 25 (cu bibliogr.); id., 2005-N, p. 105. Cererea a fost publicată de G. MIHAI & B. GEACU, 1998-I, doc. 233, p. 209 (cu bibliografia).

²⁷ Nicolae și Caterina Titulescu, Londra, 1907-VII-1, către Cornelia și Gheorghe Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(2) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Landeck, 1907-VII-26, către Luța Urdăreanu, în: B.A.R.C., S 41 / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Trafoi, 1907-VII-27, către Cornelia și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(3) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Como, 1907-VIII-10, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(4) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Misurina, 1907-VIII-12, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 39(1) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Milano, 1907-VIII-13, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(5) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Brienz, 1907-VIII-17, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(6) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Mürren, 1907-VIII-21, către Cornelia Nenișor, în: B.A.R.C., S 39(2) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Eismeer, 1907-VIII-21, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(7) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Thun, 1907-VIII-23, către C. și Gh. Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(8) / CMXI bis; N. și C. Titulescu, Lugano [1907], către Cornelia Nenișor, în: B.A.R.C., S 40(9) / CMXI bis.

²⁸ N. TITULESCU, 1907-P, p. 34-35. Plata pagubelor de către Stat s-ar face din bani publici adică inclusiv din banii păgubiților – idid., p. 55-56.

rele vor fi pasibili de acțiunea publică și civilă, dar încă comuna va fi datoare să despăgubească ea pe cel care a suferit paguba” [ibid., p. 46] pentru că era obligația comunei să apere bunurile locuitorilor ei. Iar sătenii ar fi trebuit să iasă „cu ciomege și cu topoare” pentru a-i opri pe cei care voiau să prade. Numai în aceste cazuri comuna ar fi putut fi scutită de răspundere²⁹. Dar comuna devine răspunzătoare mai ales în cazul în care primarul sau ajutorul de primar n-au luat măsuri pentru oprirea tulburărilor ba, uneori, au devenit părtași la ele [ibid., p. 48]. Titulescu recomandă celor păgubiți să aleagă calea juridică pe care să o inițieze: fie contra sătenilor pentru a-i denunța pe indivizii vinovați care să fie obligați să plătească, fie „noi credem chiar că se poate cumula recursul acesta contra sătenilor cu cel în contra comunei până la deplină despăgubire” [ibid., p. 51-52].

Poziția aceasta radicală adoptată de Titulescu în problema despăgubirilor a fost mult mai drastică și mai defavorabilă țăranilor decât cea adoptată de alți conservatori³⁰. De pildă Petre P. Carp, „cel mai conservator dintre conservatori” afirma că: „Celor dăunați de pe urma incendiilor și devastărilor nu trebuie să li se acorde despăgubiri, decât pentru semințe și pentru instrumentele agricole” [Olenia, Craiova, 50, 1907-IV-16 citat de V. Malischi, 1985-E, p. 89] pentru a putea relua producția.

11. Aceste idei par să indice faptul că respingerea sa de către liberalii doljeni l-a făcut pe Nicolae Titulescu să se îndrepte către doctrina susținută de „tinerii” conservatori. Relansarea sa în viața politică internă se va face imediat în anul următor când aderă încă din primele zile la nou fondatul Partid Conservator Democrat al lui Take Ionescu [Informațiuni, în: Tribuna, XI, 447, 1908-I-24, p. 3].

12. REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

12.1.1. ISVOARE INEDITE

B.A.R. Ms. 2463, 3633 = Biblioteca Academiei Române, Ms. 2463, 3633

B.A.R.C. = Biblioteca Academiei Române, Corespondență

MIHAI G., 1977-R = *Răscoala țărănească <din> 1907: Județele Olt și Romanați (Colecție de documente)*. Cercetat și pregătit... pentru tipar <de> Gh. MIHAI, Dir<ectorul> Arh<ivelor> St<atului din> jud. Olt. [Slatina, 1977], [vol. 1]: 2 + XLVIII + 371 + 1 f., [vol. 2]: 2 + XLII + 397 + 1 f. (dactilo). În col. Bibliotecii Județene Olt, inv. 251.117 – 251.118.

12.1.2. ISVOARE PUBLICATE

ANGHEL C., 1912-A = C<onstantin> ANGHEL, *Amintirile unui fost prefect din timpul răscoalelor*. București: Tip. Profesională Dimitrie C. Ionescu (Biblioteca „Flacăra”, nr. 7), 1912, 141 + 2 p.

Doc., 1977 = *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. 1: *Situația economică și social-politică a țăranimii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. Vol. apare sub îngrijirea unui colectiv format din Ion POPESCU-PUȚURI, acad. Andrei OȚETEA (coord.), Damian HUREZEANU, Mircea IOSA, Vasile NICULAE. Au colaborat: Marin BADEA, Augustin DEAC, Ion FELEA, Marin FLORESCU, Coralia FOTINO, Titu GEORGESCU, Ion ILINCIOIU, Athanasie IORDACHE, Traian LUNGU, Rodica ȘOIMULESCU, Georgeta TUDORAN. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste

²⁹ Ibid., p. 47-48. Responsabilitatea nu ar fi urmat să cadă asupra comunei atunci când, în baza unei cercetări serioase, s-ar fi dovedit că sătenii care ar fi încercat să se opună bandelor străine ar fi fost înfrinți sau ar fi fost obligați de străini înarmați să participe la jaf – ibid., p. 48.

³⁰ De aceea considerăm că actele de caritate pe care le-a clamat sau care i-au fost atribuite față de țăranii răsculați la 1907 – G. Mihai, 1982-D, p. 16 care scrie că Titulescu ar fi cerut „public iertarea răsculaților pentru daunele ce suferise moșia socrului său, G. Burcă din Titulești” – au fost simple tertipuri menite să-i atragă simpatii și (de ce nu?) voturi.

România (Institutul de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. / Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” / Direcția Generală a Arhivelor Statului / Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R.: Secția de istorie și arheologie), 1977, XIX + 575 p.

Doc., 1986 = *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. IV: *Desfășurarea răscoalei, B: Muntenia – Oltenia*. Vol. apare sub îngrijirea unui colectiv format din Ion POPESCU-PUȚURI, †Andrei OȚETEĂ (coord.), Marin BADEA, Coralia FOTINO, Ion ILINCIOIU, Mircea IOSA. Au mai colaborat: †Marin FLORESCU, Augustin DEAC, Damian HUREZEANU, †Traian LUNGU, Vasile NICULAE, Rodica ȘOIMESCU, Georgeta TUDORAN. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România / Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. / Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” / Direcția Generală a Arhivelor Statului), 1986, 445 p.

ION V., 1948-D = *Documente și mărturii pentru istoria României* îngrijite de Mihail ROLLER, 2: *Răscoala țăranilor din 1907. Documente din arhiva Ministerului Justiției și a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor* publicate de V. ION. [București] Edit. de Stat, 1948, 512 p.

MATEI G., 1957-R = *Les Revoltes paysannes de 1907 en Roumanie*. Recueil de documents publiés sous la direction du maître de conférences Gh<eorge> MATEI. Bucarest: Éditions en Langues Étrangères, 1957 [264 p.], p. 150-158.

MIHAI G. & GEACĂ B., 1998-I = Gheorghe MIHAI, Badea GEACĂ (ed.), *Istoricul orașului Slatina în documente*, vol. I: *1368-1918*. Slatina: Edit. Casa Ciurea, 1998, 264 p.

PREDESCU B. & al., 2007-F = Prof. univ. dr. Bianca PREDESCU, Pr. Iconom Stavrofor Ion D. CIUCĂ, Prof. Domnica CIUCĂ, Prof. dr. Ion M. CIUCĂ (ed.), *1907. Flăcări pe Olt*. Drăgășani: Edit. Kitcom, 2007, 181 p.

RĂDULESCU S., 1967-P = Savel RĂDULESCU, *Portret*. În: *Secolul 20*. Revistă de literatură universală editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România, 1966, nr. 3, p. 115-117

ROLLER M., 1948-D = *Documente și mărturii pentru istoria României*, 1: *Răscoala țăranilor din 1907*. Documente publicate de Mihail ROLLER. [București]: Edit. de Stat, 1948, 924 p.

ROLLER M., 1949-D = *Documente și mărturii pentru istoria României* îngrijite de Mihail ROLLER, 3: *Răscoala țăranilor din 1907*. [București]: Edit. de Stat, 1949, 230 p.

TITULESCU N., 1907-Î = Nicolae TITULESCU, *Împărțeala moștenirilor*. București: Edit. Librăriei Leon Alcalay, 1907, VI + 324 p.

TITULESCU N., 1907-P = Nicolae TITULESCU, *Problema Responsabilității Juridice a Statului și a Comunelor cu privire la Ultimele răscoale țărănești*. București: Tip. „Gutenberg” Joseph Göbl, 1907, 56 p.

TITULESCU N., 1967-D = Nicolae TITULESCU, *Discursuri*. Studiu introductiv, texte alese și adnotări [de] Robert Deutsch. București: Edit. Științifică, 1967, 623 p. + 32 pl.

TITULESCU N., 1982-P = Nicolae TITULESCU, *Pagini din „Jurnal”*. În vol. *Titulescu și strategia păcii*, coord. Gh<eorge> BUZATU. Iași: Edit. Junimea, 1982, p. 375-447.

12.1.3. PRESĂ

Tribuna. Sub direcția Clubului Conservator, [Craiova].

Țăranul. Organ național liberal, Craiova, an I: nr. 1, vineri 4 mai 1907; nr. 2, miercuri, 9 mai 1907; nr. 3, duminică 20 mai 1907.

12.2. INSTRUMENTE DE LUCRU

Mihai G. & Guțică L., 2002-C = Gheorghe MIHAI, Laurențiu [Gerard] GUȚICĂ[-FLORESCU], *Contribuții la o bibliografie Nicolae Titulescu și județul Olt*. Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți” (Muzeul Județean Olt), 2002, 32 p.

Răduică G. & N., 1995-D = Georgeta RĂDUICĂ, Nicolin RĂDUICĂ, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*. București: Edit. Științifică, 1995, 560 p.

12.3. CĂRȚI ȘI STUDII

Andrei N., 1976-A = Nicolae ANDREI, *Ani de lumină. Istoria Liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*. Craiova: Scrisul Românesc, 1976, 496 p.

Deac A., 1967 = Augustin DEAC, *1907 văzut peste hotare*. București: Edit. Științifică, 1967, 296 p. + 40 pl.

Deleanu E., 2005-A = Elena DELEANU, *Activitatea didactică a lui Nicolae Titulescu*. În: L. Guțică & D. Teodorescu, 2005-N, p. 181-183.

Desa I.S., 2005-N = Ileana-Stanca DESA, *Nicolae Titulescu publicist*. În: L. Guțică & D. Teodorescu, 2005-N, p. 181-183.

Guțică L., 2005-D = Laurențiu [Gerard] GUȚICĂ-FLORESCU, *Două proprietăți ale familiei Titulescu în orașul Slatina*. În: L. Guțică & D. Teodorescu, 2005-N, p. 31-35.

Guțică L., 2005-P = Laurențiu [Gerard] GUȚICĂ-FLORESCU, *Proprietățile din județul Olt ale lui Nicolae Titulescu și ale familiei sale sub incidența reformei agrare din 1921*. În: L. Guțică & D. Teodorescu, 2005-N, p. 39-43.

Guțică L. & Teodorescu D., 2005-N = Nicolae Titulescu: *Perenitatea unui destin exemplar*, coord. Laurențiu [-Gerard] GUȚICĂ-FLORESCU, Dorin TEODORESCU. Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți”, 2005, 243 p. + 2 pl.

Ilincioiu I. & al., 1991-G = M<arin> BADEA, A<ugustin> DEAC, C<oralia> FOTINO. T<itu> GEORGESCU, D<amian> HUREZEANU, I<on> ILINCIOIU, A<nastase> IORDACHE, M<ircea> IOSA, V<asile> NICULAE, G. TUDORAN, L. VAJDA, *The Great Romanian Peasant Revolt of 1907*. Edited by Ion ILINCIOIU. [București] Edit. Academiei Române (Bibliotheca Historica Romaniae: Studies, 72), 1991, 296 p.

Malinschi V., 1985-E = Acad. V<asile> MALINSCHI, *Economia, dreptul, diplomația în viziunea lui N. Titulescu. Studiu sociologic*. Cuvânt înainte de acad. prof. Manea Mănescu. [București] Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1985, 203 p.

Mareș N., 2012-P = Nicolae MAREȘ. *Pașaportul lui Titulescu din 1916*. În: *Magazin istoric*, a. XLVI, 2012, nr. 4 (541), aprilie, p. 25-27.

Mihai G., 1982-D = Gh<eorghe> MIHAI, *Documente oltene despre Titulescu*. În vol. *Expoziție filatelică dedicată „Centenarului nașterii lui NICOLAE TTULESCU”*. Catalog. Slatina, 16-21 martie 1982. [Slatina]: Asociația Filateliștilor din R.S.R.: Filiala Județeană Olt, [1982], p. 14-20.

Mihai G., 2005-N = Gheorghe MIHAI, *Nicolae Titulescu în sprijinul apărării drepturilor social-morale și a proprietății*. În: L. Guțică & D. Teodorescu, 2005-N, p. 104-105.

Netea V., 1982-N = Vasile NETEA, *Nicolae Titulescu*. Version française: Alexandru Valimirescu. Bucarest: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, 80 p.

Oprea I.M., 1967-N = Dr. Ion M. OPREA, *Nicolae Titulescu*. București: Edit. Științifică, 1966, 408 p.

PreDESCU I., 2007-C = Ion PREDESCU (judecător la Curtea Constituțională), *Cuvânt înainte la: B. PREDESCU & al., 2007-F*, p. 5-8.

Rămureanu I., 1977 = Pr. Prof. Ioan RĂMUREANU, *70 de ani de la răscoalele țărănești din anul 1907. A 70-a aniversare a răscoalei țărănești din 1907*. În: *Biserica Ortodoxă Română*, a. XCV, București, 1977, nr. 1-3, p. 27-51